

Leyla Sahin gegn Tyrklandi

Dómur frá 10. nóvember 2005 - Yfirdeild

Mál nr. 44774/98

8. gr. Friðhelgi einkalífs og fjölskyldu

9. gr. Hugsana-, samvisku- og trúfrelsi

10. gr. Tjáningarfrelsi

14. gr. Bann við mismunun

2. gr. 1. viðauka. Réttur til menntunar

Bann við notkun höfuðklúta. Réttur til aðgangs að háskóla. Mismunun vegna trúarbragða.

1. Málsatvik

Kærandi, Leyla Şahin, er tyrkneskur ríkisborgari, fædd 1973. Hún hefur búið í Vín frá árinu 1999 og flutti þangað frá Ístanbúl í Tyrklandi til að stunda framhaldsnám í læknisfræði við Vínarháskóla. Kærandi kemur úr hefðbundinni múslímskri fjölskyldu og telur það trúarlega skyldu sína að bera íslamskan höfuðklút.

Atvik málsins urðu þegar kærandi var nemandi á fimmta ári við læknadeild háskólans í Ístanbúl. Þann 23. febrúar 1998 gaf stjórn háskólans út fyrirmæli þess efnis að öllum nemendum sem báru skegg eða íslamska höfuðklúta skyldi neitað að sækja fyrirlestra, námskeið og verkefnatíma. Í mars 1998 var kæranda neitað um próftöku í námskeiði sem hún sótti á þeim grundvelli að hún bæri íslamskan höfuðklút. Í kjölfarið neituðu skólayfirvöld að skrá hana í námskeið, heimila henni að sækja fyrirlestra eða taka próf. Þá var kærandi áminnt vegna brots hennar á reglum háskólans um klæðaburð og að lokum var henni vísað úr skólanum eina önn vegna þátttöku í mótmælafundi gegn umræddum reglum. Agaviðurlög kæranda voru hins vegar felld niður.

2. Meðferð málsins hjá Mannréttindadómstólnum

Kæran

Kærandi taldi að bann við því að hún bæri hinn íslamska höfuðklút bryti gegn rétti hennar skv. 9. gr. sáttmálans og að henni hefði verið synjað um rétt til menntunar skv. 2. gr. 1. viðauka við sáttmálann. Þá byggði hún á því að brotið hefði verið á rétti hennar skv. 14. gr. sáttmálans, sbr. 9. gr. hans, með því að bann við því að bera íslamska höfuðklúta þvingaði hana og aðra nemendur til að velja á milli menntunar og trúarbragða. Væri þannig trúuðum og trúlausum mismunað. Ennfremur byggði kærandi kröfur sínar á 8. og 10. gr. sáttmálans.

Niðurstaða deildar

Þann 29. júní 2004 komst deild sjö dómara að þeirri niðurstöðu að ekki hefði verið brotið gegn réttindum kæranda samkvæmt 9. gr. sáttmálans og ekki þyrfti að taka sérstaklega til skoðunar brot á 8. og 10. gr., 14. og 9. gr. saman eða 2. gr. 1. viðauka.

Niðurstaða yfirdeildar

Um 9. gr.: Dómstóllinn taldi að umræddar reglur um klæðaburð sem meinuðu kæranda að bera íslamskan höfuðklút í háskólanum fælu í sér takmörkun á rétti hennar til að rækja trú sína.

Um það hvort takmörkunin hefði verið lögmælt vísaði dómstóllinn til þess að reglur háskólans hefðu verið gefnar út á grundvelli ramma sem fram kom í lögum og væru í samræmi við almennar reglur sem áður hefðu verið gefnar út. Kærandi byggði á því að reglurnar hefðu ekki verið í samræmi við önnur ákvæði laga þar sem mælt var fyrir um það að nemendum væri heimilt að klæða sig eins og þeim þóknaðist, enda væri klæðaburðurinn ekki í andstöðu við ákvæði laga. Dómstóllinn tók fram að samkvæmt dómvenju hans vísaði hugtakið „lög“ til þeirra ákvæða sem í gildi væru á hverjum tíma eins og þar til bærir dómstólar hefðu túlkað þau. Í tengslum við þetta leit dómstóllinn til þess að stjórnlagadómstóll í Tyrklandi hafði skorið úr um það að frelsi til klæðaburðar í æðri menntastofnunum væri ekki algert. Þá hafi stjórnlagadómstóllinn talið að það að heimila nemendum að hylja háls sinn og hár með sjali eða höfuðklút vegna trúarástæðna í háskólum væri í andstöðu við

ákvæði stjórnarskrár. Að mati dómstólsins gekk þetta fordæmi stjórnlagadómstólsins lengra en ákvæði það sem kærandi byggði á um frelsi til klæðaburðar. Umrætt fordæmi var ennfremur bæði bindandi og aðgengilegt, enda birt á fullnægjandi hátt. Þar að auki hefði æðsti stjórnsludómstóll ítrekað talið að það að bera hinn íslamska höfuðklút samrýmdist ekki grundvallargildum ríkisins. Enn fremur hefðu reglur um notkun íslamskra höfuðklúta verið í gildi í háskólanum í Ístanbul a.m.k. frá árinu 1994 sem væri allnokkru áður en kærandi hafði skráð sig í skólann.

Að þessu virtu taldi dómstóllinn að lagastoð hefði verið fyrir takmörkuninni í tyrkneskum lögum og hefði kæranda átt að vera ljóst þegar hún skráði sig í háskólann að takmarkanir væru á notkun íslamska höfuðklútsins þar. Ennfremur hefði henni mátt vera ljóst að frá og með þeim degi sem reglurnar um klæðaburð voru birtar árið 1998 gat hún átt á hættu að vera neitað um aðgang að fyrirlestrum og prófum héldi hún áfram að bera hann.

Dómstóllinn taldi að umrædd takmörkun hefði að meginstefnu verið gerð í því lögmæta markmiði að vernda réttindi og frelsi annarra og til að tryggja almannareglu. Hvað varðaði nauðsyn takmörkunarinnar taldi dómstóllinn að hún væri sérstaklega byggð á grundvallarreglum um veraldarhyggju og jafnræði. Samkvæmt dómafordæmum tyrkneska stjórnlagadómstólsins væri grundvallarreglan um veraldlegt ríki trygging lýðræðislegra gilda og snertipunktur frelsis og jafnaðar. Grundvallarreglan setti ríkinu skorður við því að hygla tilteknum trúarbrögðum eða sannfæringu umfram annað og leiðbeindi ríkinu í hlutverki sínu sem óhlutdrægur málamiðlari. Þá fæli hún í sér samvisku- og trúfrelsi. Grundvallarreglan verndaði ekki aðeins einstaklinga gegn umdeilanlegum afskiptum ríkisins, heldur einnig gegn utanaðkomandi þrýstingi frá öfgahópum. Þá hefði stjórnlagadómstóllinn talið að frelsi manna til að rækja trú sína mætti takmarka til verndar þessum gildum og grundvallarreglum. Með sama hætti og deildin, taldi yfirdeild Mannréttindadómstólsins að grundvallarreglan um veraldlegt ríki samræmdest þeim gildum sem lægju mannréttindasáttmálanum til grundvallar. Líta mætti svo á að aðgerðir til verndar þeirri grundvallarreglu væru nauðsynlegar til verndar lýðræðislegu stjórnskipulagi í Tyrklandi.

Dómstóllinn leit einnig til þeirrar áherslu á vernd kvenréttinda sem fram kæmi í stjórnskipun Tyrklands. Jafnrétti kynjanna, sem væri viðurkennt af dómstólnum sem eitt grundvallargilda sáttmálans og markmið sem aðildarríkin ættu að stefna að, væri einnig viðurkennt af stjórnlagadómstól Tyrklands sem grundvallarregla sem fælist í þeim gildum sem tyrkneska stjórnarskráin hvíldi á.

Dómstóllinn taldi ennfremur að þegar metin væru álitamál tengd hinum íslamska höfuðklút í tyrknesku samhengi þyrfti að hafa í huga þau áhrif sem slíkt tákni, sem litið væri á sem trúarlega skyldu múslima að bera, hefði á þá sem velja að bera það ekki. Þau álitamál sem kæruefnið varðaði væru vernd réttinda og frelsis annarra sem og trygging almannareglu í landi þar sem meirihluti íbúa eru múslimar og þar sem lögð er mikil áhersla á réttindi kvenna og veraldlegt ríki. Líta mætti á takmarkanir á frelsi til að bera hinn íslamska höfuðklút í því skyni að vernda réttindi og frelsi annarra og almannareglu sem aðkallandi þjóðfélagslega þörf, sérstaklega í ljósi þess að umrædd trúartákn hefðu öðlast pólitísk mikilvægi í Tyrklandi á síðustu árum. Að þessu leyti taldi dómstóllinn vert að hafa í huga að í Tyrklandi hefðu öfgafull pólitísk samtök leitast við að þröngva trúartáknum sínum og hugmyndum um trúarlegt ríki upp á samfélagið.

Í ljósi alls framangreinds taldi dómstóllinn að það væri meginreglan um veraldarhyggju sem lægi til grundvallar banninu við því að bera trúartákn í háskólum. Í því samhengi þar sem grundvallargildi fjölhyggju, virðingar fyrir réttindum annarra og, sérstaklega, jafnréttis karla og kvenna væru kennd og iðkuð, væri skiljanlegt að viðkomandi yfirvöld teldu það ganga gegn þeim gildum að heimila að trúarlegur klæðnaður, líkt og hinn íslamski höfuðklútur, væri borinn á háskólasvæðinu.

Ljóst væri að múslimskir stúdentar nytu, innan þeirra marka sem skipulag námsins setti, frelsis til að rækja trú sína með venjulegu múslimsku helgihaldi. Auk þess hefðu ýmis fleiri form trúarlegs klæðaburðar verið bönnuð á yfirráðasvæði háskólans. Þegar álitamál um hvort nemendum háskóla væri heimilt að bera hinn íslamska höfuðklút komu fyrst upp í læknadeild háskólans í Ístanbul árið 1994 hefðu háskólayfirvöld minnt nemendur á gildandi reglur. Þá hefðu háskólayfirvöld leitast við að aðlagast þeim aðstæðum sem uppi voru án þess að þurfa að banna fortakslaust þeim nemendum sem báru höfuðklútinn aðgang að skólanum. Hafði því allt ákvarðanatökuferlið sem endaði með reglunum um klæðaburð árið 1998 einkennst af samráði við þá sem reglurnar vörðuðu, en jafnframt viðleitni við að halda uppi reglu á háskólasvæðinu.

Að mati dómstólsins var það ekki hans að taka til endurskoðunar mat háskólayfirvalda á því hvernig best hefði mátt framfylgja reglunum. Þar sem dómstóllinn hafði komist að þeirri niðurstöðu að reglurnar hefðu þjónað lögmætu markmiði væri það ekki heldur hlutverk dómstólsins að beita meðalhófsmælikvarða á innri reglur stofnana með þeim hætti að þær næðu ekki því markmiði sínu. Réttindi skv. 9. gr. sáttmálans veittu ekki ávallt rétt til háttsemi í nafni trúarbragða og fælu ekki í sér rétt einstaklinga til að virða að vettugi reglur sem lögmætt og réttmætt hefði verið að setja.

Að þessu virtu og með tilliti til svigrúms aðildarríkjanna til mats taldi dómstóllinn að takmörkunin hefði verið réttlætanleg í grundvallaratriðum og í samræmi við kröfur um meðalhóf að teknu tilliti til þess markmiðs sem hún stefndi að. Af því leiddi að hún var talin nauðsynleg í lýðræðislegu þjóðfélagi. Var það því niðurstaða dómstólsins að ekki hefði verið brotið gegn réttindum kæranda skv. 9. gr. sáttmálans.

Um 2. gr. 1. viðauka: Andstætt skoðun deildar í málinu taldi yfirdeild dómstólsins að með tilliti til sérstakra atvika málsins, mikilvægis réttarins til menntunar og stöðu aðila málsins gæfi kæruefnið tilefni til skoðunar samkvæmt ákvæði 2. gr. 1. viðauka við sáttmálann óháð álitaefnunum sem risu skv. 9. gr. sáttmálans. Um það hvort 2. gr. 1. viðauka ætti við í málinu lagði dómstóllinn áherslu á mikilvægi þess að sáttmálinn væri túlkaður þannig að réttindi samkvæmt honum væru raunhæf og skilvirk, en ekki fræðileg talsýn. Sáttmálinn væri lifandi gerningur sem túlka bæri í ljósi aðstæðna á hverjum tíma. Þótt ákvæði 2. gr. 1. viðauka tryggði að meginstefnu til rétt til grunn- og framhaldsmenntunar væru ekki til skýr greinimörk sem aðskildu æðri menntun algerlega frá menntun á lægri stigum. Í þó nokkrum nýlegum samþykktum Evrópuráðsins hefði verið ítrekað mikilvægi og lykilhlutverk æðri menntunar í eflingu mannréttinda og mannfrelsis sem og til styrkingar lýðræðis. Þar af leiðandi væri erfitt að ímynda sér að æðri menntastofnanir féllu ekki undir gildissvið 1. málsl. 2. gr. 1. viðauka. Þrátt fyrir að ákvæðið legði ekki þá skyldu á samningsríki að koma á fót æðri menntastofnunum væri hverju ríki sem það gerði skylt að tryggja raunhæfan rétt til aðgengis að þeim, væru þær fyrir hendi. Í lýðræðisþjóðfélagi væri rétturinn til menntunar, sem væri ómissandi fyrir framgang mannréttinda, svo mikilvægur að þrengjandi túlkun á 1. málsl. 2. gr. 1. viðauka væri í ósamræmi við markmið og tilgang ákvæðisins. Þar af leiðandi taldi dómstóllinn að allar æðri menntastofnanir sem fyrir hendi eru á hverjum gefnum tíma falli undir gildissvið 1. málsl. 2. gr. 1. viðauka, enda væri rétturinn til aðgangs að slíkum stofnunum samtvinnuður þeim rétti sem greinin tryggði.

Þótt kærandi hefði verið innrituð til náms í skólanum og haft tækifæri til að velja sér námsgrein í samræmi við frammistöðu á inntökuprófi taldi dómstóllinn að réttur kæranda til menntunar hefði verið takmarkaður. Vísaði dómstóllinn um það til sömu röksemda og lágu til grundvallar þeirri niðurstöðu að um takmörkun á rétti kæranda skv. 9. gr. sáttmálans hefði verið að ræða. Eins og átti við um 9. gr. sáttmálans taldi dómstóllinn takmörkunina fyrirsjáanlega, í samræmi við lögmæt markmið og kröfur um meðalhóf. Var vísað til þess að þær reglur sem kæran varðaði hindruðu ekki nemendur í venjulegu trúarlegu helgihaldi. Þá hefði ákvarðanatökufarlið sem lá að baki hinum umdeildu reglum fullnægt, að því marki sem til mætti ætlast, kröfum um að þeir hagsmunir sem að baki lágu yrðu vegnir og metnir. Háskólayfirvöld hafi leitast við að forðast að vísa þeim nemendum frá sem kusu að bera höfuðklútana á sama tíma og þau reyndu að framfylgja þeirri skyldu sinni að vernda réttindi annarra og hagsmuni menntakerfisins. Einnig taldi dómstóllinn að við ákvarðanatökuna hefði verið tryggt að reglurnar væru í samræmi við lög og að fyrir hendi væri réttur til endurskoðunar dómstóla sem miðaði að því að vernda hagsmuni nemenda. Að lokum taldi dómstóllinn að kærandi hefði mátt sjá fyrir að hún átti á hættu að vera meinað að sækja fyrirlestra og taka próf ef hún héldi áfram að bera hinn íslamska höfuðklút eftir 23. febrúar 1998.

Að þessu virtu taldi dómstóllinn að bann við því að bera hinn íslamska höfuðklút hefði ekki vegið að inntaki réttar kæranda til menntunar í ljósi niðurstöðu dómstólsins varðandi aðrar greinar sáttmálans. Þá taldi dómstóllinn bannið ekki stangast á við önnur réttindi kæranda samkvæmt sáttmálanum eða viðaukum við hann. Var það því niðurstaða dómstólsins að ekki hefði verið brotið gegn 2. gr. 1. viðauka.

Um 8., 10. og 14. gr.: Dómstóllinn taldi málsástæður kæranda varðandi brot á 8. og 10. gr. aðeins umorðaðar málsástæður fyrir broti á 9. gr. og 2. gr. 1. viðauka. Var það því niðurstaða dómstólsins að ekki hefði verið brotið gegn umræddum greinum.

Hvað varðaði kæru vegna brots á 14. gr. tók dómstóllinn fram að kærandi hefði ekki reifað málsástæður sínar nægilega fyrir yfirdeildinni að því er ákvæðið varðaði. Þá taldi dómstóllinn að reglum um notkun hins íslamska höfuðklúts hefði ekki verið beint sérstaklega að þeirri trú sem hún játaði, heldur hefðu þær verið settar í því lögmæta markmiði að vernda almannareglu og réttindi og frelsi annarra og að þeim hefði efnislega verið ætlað að vernda veraldlegt eðli menntastofnana. Með vísan til fyrri niðurstaðna dómstólsins hafi því ekki verið um brot á 14. gr. að ræða, hvorki einni út af fyrir sig né í tengslum við 9. gr. eða 2. gr. 1. viðauka við sáttmálann.

Þrír dómarar skiluðu séráliti.